

Úvod

Poslední den svého života rozmlouval Sókratés v žaláři se svými přáteli o nesmrtnosti duše. Při západu slunce vypil podaný jed, poslušen jsa soudu své obce, a zemřel.

V dialogu *Faidón* přetvořil Platón tuto dějinnou událost ve filosofickou báseň o smrti člověka, do kterého se vtělil Logos. Když se Platón po letech zmiňuje o tomto dialogu, nazývá jej „hovorem o duši“; tehdy, když jej psal, byl mu snad především hovorem o Sókratovi, hovorem o filosofu.

Faidón vypravuje ve Fliúntu Echekratovi, co se mluvilo a dělalo ve vězení Sókratově ten den, kdy Sókratés zemřel. Rozmluva Sókratova se Simmiou a Kebétem je tedy podána nepřímou, tím způsobem, od kterého Platón ustupuje v dialogu *Theaitétos*. Faidón je historická osoba, ale paměti věků jej představil právě jen tento Platónův dialog po něm pojmenovaný. Jinak se o něm zachovalo málo zpráv. Náležel k věrným druhům Sókratovy osoby i filosofie; v Athénách byl cizincem, neboť jeho vlastí byla Élis na Peloponnésu. Po smrti Sókratově založil ve svém rodišti filosofickou školu. Je dosvědčeno, že psal filosofické dialogy, které však nejsou zachovány. Platónův dialog dal asi podnět k tomu, že nedostatek zpráv o Faidónově životě byl doplňován výmysly. Tak bylo vypravováno, že se při dobytí svého rodného města dostal do zajetí a musil v Athénách sloužit v nevěstinci, odkud ho později z návodu Sókratova vykoupil Alkibiadés nebo Kritón; jeden z jeho literárních odpůrců ho s pohanou nazývá otrokem. Legenda vzniklá z Platónova dialogu samého učinila Faidóna „milovaným učedníkem“ Sókratovým a stala se příčinou, že byl – bez jiného důkazu – postaven vedle starého filosofa jako mladý jinoch. Také Echekratés je skutečná osoba; je uváděn v seznamech pythagorejců a byl asi vrstevník Platónův. V jeho vlasti, městě Fliúntu, bylo za jeho doby jedno ze středisek školy pythagorejské. Ne bez důvodu dává Platón vypravovat hovor o nesmrtnosti duše před přívržencem učení Pythagorova a ve Fliúntu; myšlenkový obsah hovoru sám namnoze souvisí s myšlením pythagorejským, a proto jsou vhodnými účastníky Sókratovy rozmluvy. Thébané Simmias

a Kebés, podle literárního podání pythagorejci, žáci Filolaovi. Platón se o obou zmiňuje v dialogu *Kritón*; Sókratés se tam dovídá, že Simmias přinesl značnou částku peněz na jeho vysvobození z vězení a že také Kebés je hotov přispět. S Kebétem byl Platón v přátelských stycích ještě v čtvrtém desetiletí od smrti Sókratovy: „je to muž s námi se všemi spřátelený a nám příznivý,“ píše o něm r. 366 Dionysiovi do Syrakús.

Blížkost Sókratovy smrti sama určuje látku k hovoru těm, kteří se – naposled – sešli kolem Sókrata. Sókratés je překvapuje, že se dívá na smrt bez obvyklého lidského strachu. První, co podle jeho mínění bere smrti její hrůzu, je víra, že i po smrti je člověk pod vládou dobra. Filosof umírá s krásnou nadějí, neboť filosofií, ustavičným odlučováním duše od těla, se připravoval na její úplné odloučení, osvobození a očistění. Smrt ho přenese ze světa smyslů a dá mu vyplnění jeho touhy po čistém poznání, jehož předmětem jsou jsoouca sama o sobě; ve spojení se smysly, s tělem, není ani pravého poznání ani pravé ctnosti. To jsou myšlenky, které pronáší Sókratés na svou obranu proti podivu, že nenese těžce nutnost zemřít.

Ale tyto myšlenky se zakládaly na víře, náboženské víře. Jde o to, dosadit místo té víry rozumové přesvědčení, „že duše po smrti člověka jest a má nějakou sílu a rozum“. Místo smrti se stává problémem rozpravy nesmrtnost. I tu vychází úvaha nejprve z náboženské myšlenky, že duše, jež odcházejí při smrti na onen svět, zase se odtamtud sem vrací, a tak vznikají ze zemřelých zase živí. Ale tato myšlenka se rozšiřuje v úvahu o veškerém vzniku a zániku, ožívování se v ní ukazuje jako nutný opak umírání: jako vzniká ze života smrt, tak vzniká ze smrti život. Ukáže se, že je vhodné spojit s tím myšlenku, „kterou Sókratés podle svého zvyku často říká“, že učení není nic jiného než vzpomínání, neboť takové vzpomínání předpokládá předsmyslovou zkušenost.

Další důkaz pro nesmrtnost duše nalézá Sókratés v poměru duše k absolutním jsooucnům, idejím. Mezi tělem a duší je takový rozdíl jako mezi světem smyslů a světem idejí; podle toho poměru je duše podobnější jednoduchým, neproměnlivým a věčným jsooucnům nadsmyslovým.

Dramatické napětí způsobuje v tomto dialektickém zápasu námitka Simmiova, že duše snad vůbec nemá samostatné jsooucnosti a jest jenom funkcí těla, jako je harmonie funkcí lyry. K tomu připojuje

svou námitku Kebés, že snad duše přečká mnoho těl, ale s posledním přece hyne. Snadno vyvrací Sókratés námitku Simmiovu. Duše harmonií – to se neshoduje ani s pojmem anamnése, ani s uznaným rozdílem mezi dušemi dobrými a špatnými, ani s poměrem duše k tělu.

Námitka Kebétova dává Sókratovi podnět k poslednímu důkazu, založenému na pojetí duše jako činitele života a na odvození tohoto pojetí z poznatku o idejích. Duše je účastna – ať už jakýmkoli způsobem – ideje života, a proto nemůže být účastna ideje opačné, ideje smrti. Úvodem k tomuto ontologickému důkazu vykládá Sókratés o vývoji svého filosofování, jak vyšel od zkoumání přírody samé a dospěl přes nauku Anaxagorovu k přesvědčení, že jen čisté myšlení vede k pravdě.

Z myšlenky o nesmrtelnosti duše vyvozuje pak Sókratés důsledky pro etiku a uzavírá rozpravu eschatologickým mýtem.

To je obsah oné Sókratovy rozmluvy, kterou vypravuje Faidón Echekratovi. Ale Faidón vypravuje dále – dialog doznívá líčením Sókrata v posledních chvílích jeho života. Logos naučil člověka vítězit nad smrtí; člověk pak dokázal a vyznal, že pravým vítězem je logos.

Kdo chce vybírat z Platónových dialogů dogmata Platónovy filosofické víry, tomu je dialog *Faidón* pramenem nad jiné bohatým. Nejde tu jen o duši a její nesmrtelnost, nýbrž o samu ústřední myšlenku Platónovy filosofie, o pojem ideje a o poměr věcí k idejím; přitom nabývá tento dialog zvláštního rázu tím, že se v něm Platón dívá na duši i na ideje ze stanoviska lidské smrti. Ve fikci Sókratova vypravování o jeho vlastním filosofickém vývoji bývá nalézán vývoj Platóna samého, ano, snad ještě větším právem, vývoj filosofického myšlení řeckého vůbec. Kromě toho je možno srovnávat myšlenky tohoto dialogu, doplněné z dialogů jiných, s myšlením Platónových předchůdců a shledávat jejich obdoby nebo i prameny. Sama myšlenka o nesmrtelnosti duše nebyla za doby Platónovy nijak obecná. Státní náboženství se spokojovalo s primitivním kultem duší zemřelých lidí, jehož základem byla spíše víra v postexistenci než v nesmrtelnost. Jen ve vypěstované eschatologii náboženství orfického byla víra v nesmrtelnost duše dogmatem. Filosofickou naukou byla ve škole pythagorejské. Sókratés historický o nesmrtelnosti duše nemluvil, aspoň ne s takovou určitostí jako Sókratés dialogu *Faidón*,

jinak by mu byl Platón sotva mohl přičísti v *Obraně* domněnku, že smrt je snad něco jako blažený spánek, v kterém nemáme snů. Ani u Platóna samého nebyla snad ta víra od počátku tak jistá, jak se jeví později zejména ve *Faidrovi* a v *Zákonech*, kde je lidská duše uvedena v logické i fyzické spojení s duší světovou a kde se nesmrtnost *veškeré duše* ukáže důsledkem toho, že duše je zdroj pohybu. Ve *Faidónovi* se nesmrtnost duše ještě představuje jako sporný problém, v jehož řešení je účastna filosofická vážnost i básnická hra. Náboženský původ má velkolepá myšlenka, že ze smrti vzniká život, jako ze života smrt; je to orfický „kruh rození“. Filosoficky pojal myšlenku o střídání života a smrti Hérakleitos a ve smyslu filosofie elejské ji vyložil Melissos.

Síla a původnost dialogu *Faidón* není v dokazované tezi ani v důkazech samých. Filosof v něm zachází za hranice dialektického myšlení, a vyhlížeje do zásvětních oblastí, představovaných náboženským mýtem, nalézá slova pro výklad o očistném působení filosofie na člověka, na toho člověka, který je skutečným milovníkem moudrosti a oddaně koná své múšické dílo. Stáváme se tu diváky krásné hry o lásce a smrti; filosofova láska nad smrtí vítězí. Naší myslí, našemu zraku je zpřítomněna chvíle, kdy je to vítězství dokonáno: Sókratés „zcela lehce i klidně“ vypíjí číši s jedem. Avšak smrt je právě jen chvíle života; filosof vítězí nad životem celým. Povzněti se nad poznatky smyslů, co nejméně se starat o tělo a nic od něho nechtít – v tom je to vítězství filosofovo nad životem i smrtí. Filosof uskutečňuje zduchovnění života; to činí Sókrata schopným, že může mluvit v žaláři o svobodě. Po této stránce je dialog *Faidón* významným předchůdcem křesťanství, jež jde k témuž cíli, arci jinou cestou; zároveň usvědčuje tento dialog z nevědomosti ty, kteří vytýkají křesťanství, že ono přineslo zapírání těla.

V dějinách lidského myšlení měl dialog *Faidón* největší úlohu pro dokazování, a jak se soudilo, dokázání teze o nesmrtnosti duše. Víra v nesmrtnost, dříve víra jedné náboženské společnosti, dostala jím pevnou podobu, byla posílena a rozšířena. Nestalo se tak bez odporu. Komédie se té víře posmívala: Kallimachos napsal ironický epigram o Kleombrotovi z Ambrakie, který prý po přečtení *Faidóna*, beze vší jiné příčiny, skončil svůj život skokem z vysoké hradby. Ale „plátónské dogma“ si získalo myslí a nabylo vážnosti i v theologii křesťanské, ovšem bez své složky o stěhování duší, proti níž

křesťanští spisovatelé vystupovali velmi důrazně. V renesanční době, kdy se vzdělaní duchové namnoze vyprošťovali z autority církevního učení, byl to Platón, který pomáhal udržovati víru v nesmrtelnost duše, a tím i v mravní řád světa. Osvícenému století XVIII. tlumočil myšlenky Platónova *Faidóna* řečí jemu srozumitelnou Moses Mendelssohn.

V naší době není ve *Faidónovi* nejdůležitější věcí logos o nesmrtelnosti duše, nýbrž Logos vůbec; jestliže ten „skoná a nebude moci být oživen“, nastane větší smutek, nežli jaký pro svůj logos předpověděl Sókratés, nabíraje do prstů vlasy Faidónovy.

Platónova *Faidóna* přeložil do češtiny Jan Nep. Fr. Desolda; jeho překlad vyšel v Kvíčalově *Bibliotéce klasiků řeckých a římských* r. 1867.

Překládal jsem z řeckého textu ve vydání J. Burneta (*Platonis opera*, sv. I, Oxonii 1905²); odchylky od Burnetova vydání jsou vyznačeny v Poznámkách.